

Posudek oponenta disertační práce

Mgr. Petra Starce

Archeologie Václavského náměstí v Praze

předkládané v roce 2023 na Ústavu pro archeologii, Filozofické fakulty, Univerzity Karlovy v Praze, doktorský studijní program Historické vědy, studijní obor Pravěká a středověká archeologie.

Vedoucí práce: PhDr. Rudolf Procházka, CSc.

Rozsah práce: 486 s. rkp. textu. Přílohy: 270 obrázků, 30 tabulek, 5 příloh.

I. Stručná charakteristika práce

Předložená disertační práce o archeologii Václavského náměstí na Novém Městě pražském předkládá historický obraz jeho vývoje a podoby na podkladě archeologických zjištění a movitých pramenů. Jejím cílem je tak prezentace poznatků archeologických výzkumů na jeho ploše a mezioborového vyhodnocení nálezů a dat, které tak umožňují zpracovat rekonstrukční modely dnes již zaniklé středověké podoby veřejného prostranství.

Práce v úvodu přináší shrnutí přírodních podmínek území, vytěžení poznatků o geomorfologii sledovaného území, vodních poměrech, starších sídelních formách a komunikačních potřebách pražské pravobřežní sídelní aglomerace, a to konkrétně v prostoru jihovýchodního předpolí Starého Města pražského (před založením Nového Města v roce 1348). Následně analyzuje jejich vzájemný vztah, úlohu či vliv na vytyčení dnešního Václavského náměstí. Značná pozornost je věnována prezentaci a analýze archeologických nálezů, které vypovídají o úrovni hmotné kultury obyvatel Nového Města, o proměnách jejich života, podobě obživy, stavu řemesel a obchodu.

Tematicky je rozčleněna na úvodní kapitoly zaměřené na problematiku stavu výzkumu veřejných prostranství v Praze a obecně v ČR (kap. 1-2), a na tři hlavní části (I – Výpověď archeologického výzkumu na Václavském náměstí, kap. 4-7; II – Výpověď artefaktů, kap. 8-19; III – Výpověď ekofaktů z Václavského náměstí, kap. 20-22). Na konci je vlastní shrnutí práce (IV. Závěr).

Stěžejní částí práce jsou tři velké části/oddíly. První oddíl přibližuje proměny veřejného prostranství, tedy Václavského náměstí (historicky Koňského trhu), a rekonstruuje jeho funkce v čase, a to na základě souhrnu poznatků z archeologických výzkumů. Ve druhém je prezentován rozsáhlý soubor artefaktů nalezených na ploše Václavského náměstí. Prostřednictvím interpretace a komparace se srovnatelnými nálezovými celky z domácího i zahraničního prostředí představuje sondu do každodennosti měšťanské společnosti vrcholně středověké až raně novověké Prahy. Třetí oddíl se soustřeďuje na analýzu a interpretaci získaných ekofaktů, a to nejen s cílem přispět k poznání úrovně výživy středověké společnosti a jejich stravovacích vzorců, ale také rekonstrukci historické podoby původní vegetace v prostoru Václavského náměstí a jeho okolí, a zároveň postihnout příčiny jejich proměn.

Práce je opatřena soupisem pramenů a použité literatury (kap. V), početnými obrazovými přílohami, tabulkami a grafy (kap. VI-VII), které vizuálně a datově doplňují prezentované poznatky.

II. Stručné celkové zhodnocení práce

Petr Starec předložil disertační práci, která si za svůj cíl vzala přiblížit podobu a proměny středověkého městského veřejného prostoru na příkladu Václavského náměstí v Praze. V rámci možností daných prameny archeologické a environmentální povahy, nabídl výsledky svých a publikovaných výzkumů, které nejen rozšiřují stav poznání lokality, ale umožňují jejich použití pro úvahy obecnějšího, metodického charakteru spojených s výzkumem středověkého města a jeho ekonomiky. Přístup autora k vyhodnocení získaných poznatků zřetelně odráží současné možnosti archeologie a spolupracujících

vědních oborů při zpracování velkého množství poznatků získaných záchrannými výzkumy z našich měst. Příklad pojetí prezentace a analýzy archeologických dat představený v této práci lze zařadit do skupiny zdařilých a stále nepočtených archeologických prací věnovaných problematice historických veřejných prostranství v ČR, které obohacují naše poznání.

III. Podrobné zhodnocení práce a jejích jednotlivých aspektů

Mezi důležité otázky při studiu historické podoby veřejných prostranství v jádrech našich měst patří otázka jejich geneze a podoby historického nadloží dlouhodobě osídlených sídlištních aglomerací. Ve srovnání se zastavěnými plochami měst, nebo místy určenými pro funerální účely se veřejná prostranství v průběhu své existence vyvíjela odlišně. Především jejich komunikační a tržní funkce z nich dělaly prostor, který bylo nutné upravit do takové podoby, aby zde byl umožněn pohyb velkého množství osob a provozování komunálních a obchodních aktivit. Podoba středověkých náměstí však byla bezpochyby odlišná od současného stavu, který je definován novodobými potřebami městské obce s důrazem na jejich reprezentativní úlohu. Klíčem k poznání jejich poměrně složité geneze jsou vedle písemných a ikonografických pramenů zejména prameny archeologické povahy, získané prostřednictvím terénních výzkumů. Základna archeologických pramenů k poznání historických náměstí u nás se v průběhu obzvláště posledních desetiletí výrazně rozšířila díky masivním stavebním investicím do modernizace jejich podoby a infrastruktury. Záchranné archeologické výzkumy nám tak přinášejí velké množství informací a nálezů rozmanité podoby, jejichž vyhodnocení patří mezi náročné úkoly archeologie.

Předložená disertační práce P. Starce si vytkla za cíl shrnout a vyhodnotit dosavadní poznatky z dlouhodobého záchranného výzkumu Václavského náměstí a jeho blízkého okolí, který byl zahájen již v polovině 60. let 20. století v souvislosti s výstavbou pražské podzemní dráhy/metra. Za tuto dobu byla archeologicky sledována a případně celkově prozkoumána přibližně desetina z jeho celkové rozlohy. Kvalita archeologických akcí a míra získaných poznatků byla v minulosti velice různorodá a poplatná podmínkám a aplikovaným metodám výzkumu své doby. Jednou z hlavních nosných částí jeho práce se stala výpověď archeologických výzkumů na Václavském náměstí v podobě přehledného katalogu archeologických pramenů (**Archeologické prameny kap. 6**), který zachycuje okolnosti a postup akcí, analyzuje nálezovou situaci a nálezy a v závěru provádí jejich celkové vyhodnocení. V uvedené části se výrazně zúročuje autorova dlouholetá systematická terénní praxe na výzkumech v historickém jádru Prahy a obzvláště na sledované lokalitě. Důkladné vyhodnocení archeologických akcí se tak společně po komparaci s dalšími historickými a environmentálními prameny pro něj stává východiskem pro definování chronologie (fází) vývoje historického nadloží jako klíče k rekonstrukci geneze náměstí (**kap. 7.1**). Celkem tak bylo vyčleněno, vyjma recentních situací, 7 stratigrafických (vývojových) fází (Fáze I–VII), které postihují vývoj souvrství spjatého s Václavským náměstím. Fáze pokrývají dobu od 13. do počátku 20. století. Relativní výpověď stratigrafie je dále konfrontována s výsledky radiouhlíkového datování celkem 16 vzorků ze zvířecích kostí, které pocházely ze zkoumaného souvrství na Václavském náměstí (**kap. 7.2**). Vzorky byly vybrány tak, aby obsáhly celou výšku antropogenních terénů včetně úrovně antropogenně kontaminovaného podloží. S vědomím limitů radiouhlíkového datování se podařilo potvrdit, že výsledky nejsou až tak v rozporu s relativní stratigrafickou výpovědí, přesto je však nutné je i dalším výzkumem postupně verifikovat. Na podkladě provedeného vyhodnocení terénních situací z jednotlivých výzkumů se autor zaměřil na detailnější sondu do problematiky městského odpadu a zacházení s ním v prostředí středověkého města, úprav povrchu veřejného prostranství, kde se mu na základě dlouholetého sledování zdejších terénních situací podařilo synchronizovat jednotlivé dokumentované úrovně historického dláždění (**kap. 7.3**). Za přínos lze považovat zpřesnění polohy a rozsahu svou funkcí dosud spolehlivě nevysvětlených příkopovitých útvarů, objevených v prostoru dolního konce Václavského náměstí. Samostatným tématem se pro něj stala problematika pitné a užitkové vody ve středověkém městě, obecně pak vodárenství na Novém Městě (**kap. 7.4**). Východiskem pro tuto část práce se staly starší nálezy historické sítě vodovodního systému ve střední a také dolní partii náměstí, datované do 15. – 19. století. Svým rozsahem se jednalo o

největší a dosud podrobněji nevyhodnocený odkryv historického rozvodu vody v Praze. Význam uvedeného nálezu pro pražské ale i celorepublikové poměry je nezpochybnitelný. Jeho potenciál by bylo vhodné komparovat s dalšími nálezy a prameny k uvedenému tématu a zbytečně se neutápět v popisných údajích etnografického rázu.

Ve druhé části práce se autor zaměřil na katalogizaci a vyhodnocení nálezů středověkých a raně novověkých artefaktů z archeologických výzkumů Václavského náměstí (**odd. II. Výpověď artefaktů, kap. 8–19**). Nalezené artefakty vypovídají o úrovni hmotné kultury obyvatel Nového Města, o proměnách jejich každodenního života, úrovni řemesel a obchodu města. Nejpočetněji zastoupeným materiál mezi nálezy z výzkumu náměstí byla keramika, reprezentovaná zlomky kuchyňské a stolní keramiky, okrajově pak kachlemi a keramickou plastikou. Stavební keramika zastoupena úlomky cihel a prejzů vypovídala o stavební činnosti na náměstí a v jeho blízkém okolí. Zvláštní pozornost si zasloužil soubor technické keramiky, který je jasným dokladem zdejších řemeslných aktivit spojených s metalurgickou výrobou neželezných kovů v okolí náměstí. Samostatnou a početně malou a fragmentární skupinou byly nálezy dutého skla, které však vzhledem k podobě souboru nic nového nepřinášejí. Podstatně více informací pro další bádání přinesl rozsáhlý soubor železných předmětů a řemeslnického odpadu. Svou skladbou tento soubor výrazně zvyšuje díky unikátům možnosti našeho poznání každodenního života středověkých obyvatel pražských měst. Zároveň jde o skupinu artefaktů, které se bezprostředně vztahují k měšťanským domům, k výbavě jejich domácností a provozovaným řemeslům, což autor dokládá i krátkým exkurzem k výpovědi písemných pramenů o skladbě řemeslnické komunity v této lokalitě (kap. 14.2). Menší ale o to zajímavější skupinu nálezů reprezentují předměty osobní povahy nebo výbavy měšťanské domácnosti, zvláště mobiliáře z neželezných kovů, dále pak ztrátové mince, nebo olovené kupecké plomby. Kategorii nálezů z organických materiálů zastupují nálezy ze dřeva a to jak v podobě odpadu, tak samotných výrobků. Dále pak nálezy usní, s interpretovatelnými částmi výrobků, které náležely k osobní výbavě obyvatel města. Výraznou skupinou představují nálezy zvířecích kostí jako kuchyňského odpadu, které byly posuzovány především v rámci archozoologické analýzy (kap. 22). Samotné výrobky z kostí se našly pouze v malém počtu a představovaly předměty spjaté s řemeslnou výrobou, odíváním, se zbožností, nebo společenskou zábavou. Uvedená část práce představuje informačně přínosnou sondu do podoby materiální kultury obyvatel středověké Prahy. Její zpracování nevybočuje svým provedením z obvyklého metodického postupu při vyhodnocení movitých nálezů archeologické povahy. Výpověď uvedené části je však velmi cenná pro budoucí komparaci, případně pro detailnější studium a analýzu jednotlivých kategorií historických předmětů.

Výsledky mezioborového přístupu archeologie ke zkoumaným situacím reprezentuje třetí část posuzované práce zaměřená na **výpověď ekofaktů z Václavského náměstí (odd. III)**. Rozdělena je na dvě samostatné kapitoly, zaměřené na archeobotanický a archozoologický výzkum (**kap. 20-21 a 22**). Tyto analýzy přinášejí řadu nových poznatků, které přibližují nejen život obyvatel středověkého města, ale také podobu a provoz na veřejných prostranstvích. Množství a struktura nezuhebnatělých rostlinných makrozbytků a pylů z analyzovaných souborů z Václavského náměstí přiblížily výživu (a její proměny) obyvatel Nového Města a celkovou skladbu rostlin užívaných člověkem v rámci městského prostředí. Nepatrné rozdíly ve spektru uhlíků v čase naznačují změny zdrojů palivového dřeva v závislosti na vyčerpání dostupných lesních společenstev. Zároveň umožnila rekonstrukci lokální vegetace a trendy jejích proměn v souvislosti s jeho založením a dalším vývojem. Soubory nálezů zvířecích kostí a dalšího archozoologického materiálu z Václavského náměstí prokázaly, že i pozůstatky živočichů ukládané ve středověku, popřípadě v raném novověku na veřejném prostranství jsou bohatým zdrojem informací o chovu domácích zvířat a živočišné produkci i o roli různých zdrojů živočišného původu ve výživě obyvatel města. Další poznatky byly získány o pracovním využití zvířat, potravinářských a jiných řemeslech, jež zpracovávají kosti, kůže nebo rohovinu, a také o vztahu mezi člověkem a zvířaty v minulosti. Materiál pro environmentální výzkum byl získán autorem práce v průběhu jeho terénních výzkumů v posledních dvaceti letech. Přestože se jedná o mezioborový výzkum, který není založen jen na práci jednoho člověka, lze ho hodnotit jako velice přínosný a v uvedeném rozsahu dosud plně neprezentovaný.

Jestli představení velkého množství archeologických poznatků a pramenů z dlouhodobého výzkumu představuje velký potenciál pro budoucí výzkum lokality a obecně přínos pro archeologické bádání k veřejným prostranstvím našich měst, slabinou posuzované práce je její formální stránka a obsahové a jazykové nedostatky při finální redakci výsledného textu práce. Příkladem je tak nedokončený (?) text kapitoly 5. 3. na straně 58; nelogické číslování kapitol na str. 116; nekompletní citace literatury např. u příspěvku *Zezula, M. 2019* na str. 460. V celém textu práce jsou používány různé typy fontů písma a formátování (např. Prameny a literatura). Kvalita obrazové přílohy je standardní, u některých příloh velice průměrná. Méně přehledné jsou některé tabulky s daty, ve kterých se čtenář velice rychle ztratí. Místy nedbalá úprava práce působí dojmem celkové nedostatečnosti a čtenáři značně komplikuje její studium.

IV. Dotazy k obhajobě

1. Příspěvek archeologie ve spolupráci s dalšími vědními obory představuje důležitý vklad do diskuse o podobě veřejných prostranství středověkých měst. Cestou ke zlepšení našich vědomostí je především systematictější práce s dosavadní pramennou základnou, která není stále odpovídajícím způsobem vyhodnocována. Jaký je současný stav odborné debaty na uvedené téma a jaké jsou možnosti a směřování dalšího výzkumu.
2. Průběžně probíhající modernizace veřejných prostranství města má svůj dopad na podobu dochovaných archeologických terénů na jejich ploše. Záchranný archeologický výzkum v rámci stavební činnosti je pouze odbornou asistencí při jejich definitivním odstranění. Jakou další roli může v této věci sehrát archeologie se svými poznatky? Je žádoucí se snažit zachovat některé plochy s archeologickým terény pro budoucnost?

V. Závěr

Předložená práce Petra Starce podává na základě dosavadních zjištění a vlastních dlouholetých archeologických výzkumů na Václavském náměstí analýzu nových poznatků a předkládá rekonstrukční obraz podoby a jeho proměny od vrcholného středověku do raného novověku. Shromážděné a vyhodnocené soubory artefaktů a ekofaktů reprezentují velice barvitý pohled do každodenního života obyvatel Nového Města, a zároveň představují proměny různých funkcí a využívání veřejného prostranství v minulosti. Prezentované téma je v současné době vysoce aktuální a to především z důvodu ohrožení památkových hodnot náměstí při jeho modernizaci. Archeologie se svými poznatky tak má možnost vstoupit do širší společenské debaty o budoucí podobě a správě unikátního veřejného prostranství v centru Prahy.

Práce je napsána odpovídající formou, při dodržení všech náležitostí odborného výstupu, včetně potřebného poznámkového aparátu a citované literatury. Početná obrazová příloha přináší velice pestrou směsici podkladů k ikonografii, terénní dokumentaci zkoumaných míst, včetně vyobrazení nálezového fondu. Samostatným doplňkem jsou vybrané výstupy z databázových přehledů posuzovaných dat a expertních analýz. Její výběr je veden se snahou o komplexní představení a vyhodnocení analyzovaných pramenů. Mé zásadní výtky mají spíše formální povahu a představují doporučení pro další práci s textem v případě budoucí publikace práce.

Na základě výše uvedených skutečností konstatuji, že autor ve své práci prokázal schopnost samostatné vědecké činnosti. Předložená práce splňuje požadavky kladené na disertační práci, navrhuji klasifikaci „prospěl“ a doporučuji ji k obhajobě.